

A nemzeti könyvtár szerepe a magyar könyvtári hálózatban

Korreferátum az MKE rendezvényén

RÁCZ Ágnes

2016. november 22-én a Magyar Könyvtárosok Egyesülete országos konferenciát rendezett Fejlesztés, fenntarthatóság, esély az IFLA trendek és a Lyoni deklaráció tükrében: Konferenciasorozat címmel, amelynek felkért előadói között Káldos János, az Országos Széchényi Könyvtár általános főigazgató-helyettese is szerepelt.

2016. november 8-án a Kormány 1605/2016. számmal határozatot hozott az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) informatikai fejlesztéséhez szükséges források biztosításáról. A határozat csaknem tízmilliárd forint támogatás megítéléséről szól, és a fejlesztések megvalósításához az OSZK partnerének kijelölte a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökséget (KIFÜ), ahová 2016. szeptember 1-jétől a könyvtárügy régi partnere, a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési (NIIF) Program is integrálódott.

A kormányhatározat megjelenése után azonnal elkezdődött az Országos Könyvtári Rendszer projekt (OKR) névre keresztelt program tervezése, amelyben a könyvtárszakmai projektvezető Káldos János főigazgató-helyettes lett. Az MKE konferencia időpontjában Káldos Jánosnak az OKR projekt elindításával kapcsolatos egyeztető értekezleten kellett részt vennie, ezért a rendezvényen helyette Ráczi Ágnes gyűjteményszervezési igazgató tartotta meg az OSZK korreferátumát, amelyet a következőkben olvashatnak. A korreferátum egyes pontjait jegyzetekben az időközben történt események nyomán kiegészítésekkel láttuk el.

A nemzeti könyvtár szerepe a magyar könyvtári hálózatban. Részlet a jövőképből

Ez volt Káldos János tervezett előadásának címe. Én ezt közelíteném napjainkhoz, ezért nem fogok víziót felrajzolni egy lehetséges távolabbi jövőről, bár biztos az is hasznos lenne: elképzelni, hogy mi lesz a szerepünk húsz, ötven vagy száz év múlva. Sőt, nemcsak hasznos, hanem szükséges is látni egy célt, amelynek eléréséhez meg kell találni az utat, és meg kell tervezni a lépéseket.

Önöknek éppen azért kell beérniük velem, mert

Káldos János többedmagával az OSZK közeljövőben megvalósítandó fejlesztési terveiről tárgyal a megvalósításban partner KIFÜ képviselőivel.

A trendeket jól körülrajzolja az IFLA-jelentés.¹ Egészen szűkre húzva a kört, számomra most az a kérdés, hogy hogyan tud megfelelni a magyar nemzeti könyvtár a kihívásoknak és elvárásoknak. A hagyományos és újszerű feladatok számbavételével próbálom meghatározni a nemzeti könyvtár szerepét, leszűkítve két nagy területre: a) gyűjtés és megőrzés, b) feltárás: katalógusok és szabványosítás.

Gyűjtemény és megőrzés

Az OSZK küldetése alapítása óta változatlan: *a könyvtári hungarikumok gyűjtése és az utókorra hagyományozása*. Ezt a legfőbb feladatot a könyvtár alapítója már akkor kőbe véste, amikor elkezdte kialakítani a magángyűjteményét. Ez az a feladat, amely mindenkor meghatározza a Széchényi Könyvtár helyét a könyvtárak munkamegosztásában: az a cél – illetve az lenne a cél –, hogy a többi könyvtár és az olvasók biztosak lehessenek abban, hogy az OSZK-ban minden megvan, ami a mindenkori Magyarországon megjelent, és az is hozzáférhető, ami külföldi ugyan, de ezért vagy ezért kapcsolatban van velünk. Tudom, hogy ez utópia – sosem volt így, ma sincs így, de amennyire lehetőségeink engedik, erre törekszünk ma és a jövőben is.

A teljes magyar gyűjtemény kialakításának esélyét támogatja a *kötelezpéldány-szolgáltatás* rendszere. Ez a rendszer éppen most van bővülőben: várhatóan 2017 első hónapjaiban megjelenik az 1998-as kormányrendeletet felváltó új szabályozás, amely nagy hangsúllyal tartalmazza majd az *offline* és *online elektronikus dokumentumokra* vonatkozó rendelkezéseket is. Megalapozta ezt a rendeletmódosítást a Kulturális törvény tavaly év végi módosítása, amely kimondja, hogy „*a nemzeti könyvtár archiválja az elektronikus könyvtári dokumentumokat.*”

Az elektronikus dokumentumok gyűjtésének és megőrzésének eddig is voltak figyelemre méltó eredményei az OSZK-ban – gondoljunk csak a MEK-re, az EPA-ra és a célzottan a kötelezpéldányok fogadására és kezelésére kialakított OSZK Digitális Könyvtárra –, de ezeket most új platformra helyezzük, amikor a KIFÜ-vel közösen kialakítjuk az egyelőre NEK-nek (*Nemzeti Elektronikus Könyvtár*) elkeresztelt digitális objektumtárat és a ráépülő szolgáltatásrendszert.

A tervezett új kötelezpéldány-szolgáltatási rendszer a kiadókat „*hozza helyzetbe*”: a nyomdák helyett a jövőben a kiadók lesznek az első számú felelősei a beszolgáltatásnak, de a beadással együtt joguk lesz megjelölni a beadott dokumentum *jogszerű könyvtári szolgáltatásának* mértékét, a hozzáférhetőség szintjeit.

Az online elektronikus dokumentumok kötelezpéldányaival kapcsolatban az az elképzelés, hogy használatuk egy időben egy példányban egy számítógépről lehetséges, illetve a kiadó joga lesz megmondani az egyidejűleg használható példányok számát. A kötelezpéldányban részesülő hat alapkönyvtár OSZK-pontokon keresztül férhet majd hozzá az

OSZK digitális tárában levő elektronikus kiadványhoz – legalábbis ezt szeretnénk².

Égető kérdés a *webarchiválás* problémája. Ezzel már a 24. órán is túl vagyunk. *Drótos László* éppen tíz éve, a TMT 2006/6. számában³ írta le javaslatát egy Magyar Internet Archivum létrehozására. Most talán az OSZK IT-fejlesztései között lesz rá esély, hogy végre elinduljon valami ezen a téren is.

Ugyancsak kérdés az elektronikus dokumentumok *hosszú távú megőrzése*. A 30/2014-es miniszteri rendelet⁴ már előírta ennek megoldását az OSZK számára, de most, az informatikai infrastruktúra fejlesztése keretében kaptunk esélyt a megvalósításra.

Feltárás: katalógus és szabványok

A gyűjtés és megőrzés önmagában még nem teszi hozzáférhetővé a dokumentumokat, azokról információt is kell szolgáltatni, aminek hagyományos eszköze a katalógus. Az OSZK most a könyvtár-automatizálási rendszerének korszerűsítésére is lehetőséget kapott. A nemzeti könyvtár *IKR-váltása* nem belügy: kihatással van a teljes könyvtári rendszerre, az OSZK felelősségi körébe tartozó, illetve általa működtetett központi adatbázisokra is.

Ezt a feladatot az OSZK nem egyedül, hanem a központi vagy közös katalógusokban szolgáltató könyvtárakkal együtt szeretné megvalósítani, és legfőbb partnerünknek ebben a *MOKKA Egyesület*-et gondoljuk⁵.

Az OSZK IKR-jének cseréje ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy más kezelőrendszerrel működő adatbázisból kell majd a közös katalógusoknak adatot fogadni. Nemcsak az Amicus van a végórájában, hanem előbb-utóbb *a többi könyvtárnak is szembe kell néznie az informatikai rendszere megváltoztatásának kényszerével*. Nem akarok mást felhozni, mint amit már most is tudunk: a Corvina és a Huntéka távlatilag megszűnik, illetve talán a Qultóban folytatódik; az Aleph-et is utódja, az ALMA követi; az OLIB-ből is továbbvezet az út az OCLC aktuális rendszere felé. Akármit is akarnak, illetve tudnak majd lépni a könyvtárak, a közös katalógus, a MOKKA számára azt találjuk célszerűnek, ha ugyanazt a rendszert használja, mint az OSZK. A nemzeti könyvtár ugyanis szeretne kikerülni abból a helyzetből, hogy két IKR üzemeltetéséért felelős egyszerre.

Az ODIR-nek (Országos Dokumentum- és Információs Szolgáltató Rendszer) elkeresztelt komplex szolgáltatás⁶ magában foglalja a közös, központi katalógusokat: a MOKKA-t, a muzeális könyvtári

dokumentumokat nyilvántartó MKDNY-t, a MOKKA részét képező NPA-t és a digitalizált kiadványok központi nyilvántartását is.

Ide tartozik a *cikkadatbázis* ügye is, amiben a 30/2014-es miniszteri rendelet több ponton is megszólítja az országos szakkönyvtárakat és az egyetemi könyvtárakat, valamint a nemzeti könyvtárat – bár a megyei könyvtárak helyismereti feltárását is érdemes lenne ebbe belevonni. Jelenleg e téren több fejlesztési projekt is indult, illetve indul: az országos cikkadatbázis kérdése nemcsak az OSZK IT-fejlesztésének része, hanem a MATARKA részéről is ígéretes program kezdődött az ISZT támogatásával és az OSZK részvételével, amelynek végső célja egy egységes feldolgozó rendszer létrehozása a MATARKA és a HUMANUS legjobb megoldásaira alapozva⁷.

Ide kívánkozik a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* (MNB) kérdése is: ez hagyományosan OSZK-feladat, és én szeretném a legjobban, ha az OSZK ezt hiánytalanul meg tudná oldani. Túl azon, hogy az MNB-honlap most gyengélkedik, a feldolgozásban is vannak pótolandó hiányosságok. Mivel a kurrens MNB a kötelezpéldány-szolgáltatásra alapul, ki van téve minden ezzel kapcsolatos negatív hatásnak: a hiányos és késedelmes beszolgáltatásnak. Jogos lenne a könyvtárak és az olvasók elvárása, hogy a megjelenő kiadványokról naprakész tájékoztatást kapjanak és letölthető bibliográfiai rekordhoz jussanak a nemzeti könyvtár online katalógusából, de erre csak törekedni tudunk, maradéktalanul megvalósítani nem vagyunk képesek. A könyvkereskedelmi forgalomba előbb bekerülnek a kiadványok, mint ahogy a kötelezpéldányok az OSZK-ba eljutnak, ahol még különféle ellenőrző folyamatokon is átesnek, mielőtt a katalogizáló kezébe kerülnek. A könyvtárak tehát – még ha a rekordátvétel szándéka meglelne is – kénytelenek a KELLO rekordját használni vagy maguk katalogizálni a kiadványt, hogy az minél előbb kölcsönözhetővé váljon.

A MOKKA alkalmas a rekordátvételre, ha a könyvtár a gyors szolgáltatás érdekében nem ragaszkodik autentikus leíráshoz. Az MNB számára az átalakítások és duplum-összevonáson átmenő MOKKA-rekordok csak tájékoztató adatok lehetnek, a nemzeti bibliográfia feladatát viszont nem tudják ellátni. Az OSZK-nak azonban minden lehetőséget meg kell ragadnia, hogy a kurrens MNB hiányait pótolja. Remélem, ennek megvalósítására is sor kerülhet a mostani fejlesztés keretében. – És itt van még egy megfontolt szakmai döntést igénylő kérdés: *kell-e és hogyan lehet nemzeti bibliográfiai szinten számba venni az online kiadványokat?*

A feldolgozás és rekordcsere kérdése szorosan összefügg a katalogizálás szabályaival, szabályzataival és a csereformátumokkal. Önök előtt ismeretes, hogy tavaly újjáalakult a *szabványosítási bizottság*, és impozáns tervei vannak – egyelőre azonban pénz nélkül. Ezért ugyanott tartunk, mint néhány évvel ezelőtt, amikor az ún. „szaktörvényi” támogatás megszüntetésével eltűnt a szabványosítás pénzügyi alapja a Könyvtári Intézet költségvetéséből⁸.

A legsürgetőbb feladat most a *MARC21 csereformátum* magyar nyelvű szabályzatának közreadása. Az OSZK is ezt fogja alkalmazni új rendszerében a HUNMARC helyett.

Nem ilyen világos a helyzet egyelőre a *katalogizálási szabályzat* kérdésében, bár e területen súlyos és felelősségteljes döntés előtt állunk: maradjunk-e az ISBD-alapú szabályzatoknál, vagy válasszuk az angol-amerikai katalogizálási szabályzatból, az AACR-ből kinőtt RDA-t? Ez utóbbi felé kacsintgatunk, de bevezetése nem egyszerűen elhatározás kérdése. Nem mondhatjuk, hogy holnaptól az RDA szerint katalogizálunk: erre fel kell készíteni nemcsak a rendszerünket, hanem a munkatársainkat is, és a döntés kihatással lesz a könyvtárosképzésre is. Nem riogatásból mondom, de az 1970-es években az OSZK-nak és a Könyvtári Intézet elődjének, a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak vezetésével több éves szabályozási, illetve továbbképzési program zajlott le, mire 1982-től kezdve elkezdődhetett az új szabványok alkalmazása. Ugyanúgy, ahogy az IKR-választás kérdésében, a szabályzatok ügyében is a MOKKA Egyesület partneri segítségére számítunk a szabványosítási bizottság szakértői mellett.

Már csak egy mondat erejéig említem a kialakítandó *Nemzeti Névteret*, amelyben az OSZK lokális névtereinek gondozásával veszünk részt – lefordítva: ez a személynevek, a testületei nevek és a földrajzi nevek besorolásirekord-állományának gondozását és építését jelenti.

Teendők tehát bőven van a könyvtári rendszer szolgáltatásban, és mindezt úgy, hogy közben a fejük felett felújítják az épületet.

Köszönöm a figyelmüket.

Jegyzetek

Az elektronikus dokumentumok megtekintése: 2017. febr. 6.

1. Riding the waves or caught in the tide? Insights from the IFLA Trend Report (<http://trends.ifla.org/insights-document>) és

- IFLA Trend Report 2016 update (<http://trends.ifla.org/update-2016>)
2. Az online kiadványok kötelempéldányainak OSZK-pontokon történő szolgáltatásával kapcsolatban azóta más könyvtári kör is felmerült, pl. a megyei jogú egyetemvárosok egyetemi könyvtárai, vagy szélesebben, az ODR-tagkönyvtárak, de döntés még nem született. Az OSZK IT-fejlesztésének része az OSZK-pontok megfelelő védelemmel ellátott rendszerének kialakítása.
 3. DRÓTOS László: Mi a MIA? : Javaslat egy Magyar Internet Archívum létrehozására = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. évf. 6. sz. (2006), p. 267–274.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4431&issue_id=473
 4. 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól
 5. Időközben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára főigazgatójának kezdeményezésére néhány országos szakkönyvtár és az egyetemi könyvtárak szándéknyilatkozatot írtak alá arról, hogy az IT-fejlesztésben támogatják az Országos Széchényi Könyvtárt. Az aláíró könyvtárak köréből alakult egy kisebb munkacsoport, amely az OSZK és a KIFÜ részvételével 2017. jan. 23–26. között Mátraházán rendezett workshop keretében kezdte meg az új Országos Könyvtári Platform tervezését.
 6. Az ODIR (Országos Dokumentum- és Információs Szolgáltató Rendszer) elnevezés időközben OKP-re (Országos Könyvtári Platform) módosult.
 7. Az OKP tervezésének része annak eldöntése is, hogy a közös katalóguson (adatbázison) belül oldjuk-e meg a jövőben a részdokumentumok (időszaki kiadványok cikkei és tanulmánykötetek tanulmányai) bibliográfiai feltárását is, más dokumentumtípusokkal együtt, vagy önálló cikkadatbázist alakítunk ki. Akármelyik mellett döntünk is, az adatbázis kezelőrendszerül az OSZK-t és a közös katalógust kiszolgáló szoftverrendszert célszerű használni.
 8. Pozitív fejlemény, hogy az OSZK IT-fejlesztése keretében jelentős összeget sikerült elkülöníteni a megvalósításhoz szükséges legfontosabb szabványosítási feladatok megoldásának céljára.

Beérkezett: 2017. február 6.

Nyílt bibliográfiai adatok a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtárában

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára (MNMKK) elérhetővé tette online katalógusa összes bibliográfiai rekordját a CC0 1.0 „Közkinccs nyilatkozat” értelmében. Ezentúl az adatok szabadon használhatók, újrahasonosíthatók, továbbterjeszthetők, de fel kell tüntetni a könyvtárra utaló következő linket: <http://mnm.hu/hu/muzeum/konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>.

A múzeum könyvtára a www.magyarmuzeumok.hu oldalon részletes leírást közölt a nyílt hozzáférési filozófiát és gyakorlatot képviselő Open Data mozgalomról, melynek legalapvetőbb célkitűzése, hogy az adatok mindenfajta szabadalmi és szerzői jogi, illetve bármely egyéb korlátozástól mentesen szabadon hozzáférhetőek legyenek.

Az elvekkel és a mozgalom ajánlásaival egyetértve az európai országok nemzeti könyvtárai 2011 októberében csatlakoztak a kezdeményezéshez.

Néhány további jelentős könyvtár, melyek ugyancsak nyíltá tették adataikat: British Library – National Bibliography dataset, Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen (HBZ), LIBRIS (svéd közös katalógus).

Open Data a könyvtárban – Hírlevél. 2017. január 2.

Corvinus Kutatások repozitórium

A Budapesti Corvinus Egyetem Egyetemi Könyvtárában a Corvinus Kutatások repozitórium 351 tétellel gyarapodott 2016 folyamán, így jelenleg több mint 2100 teljes szöveggel hozzáférhető tételt tartalmaz.

Az év során összesen 177.056 alkalommal töltötték le a publikációkat a világ minden tájáról, a legnépszerűbb művek több mint 1000 letöltést értek el.

<http://www.lib.uni-corvinus.hu/content/corvinus-kutatasok-repozitorium-2016-szamokban>